

for voldsomt. F.eks. nævner Ambühl ikke, at Kong Johan II af Frankrig frivilligt vendte tilbage til fangenskab i England, da hans søn, der var gidsel for at sikre betalingen af Johans løsesum, undslap fangenskab. Dette er traditionelt blev udlagt som et tegn på Johans inderliggørelse af ridderligheden. Her skylder Ambühl nok at forklare Johans handling. Den kan givetvis have haft realpolitiske årsager, men problematikken behandles ikke. Ligeledes kan Ambühls læsning af Charnys traktater om ridderlighed forekommer noget firkantet. Mens Charny havde et meget realistisk syn på krig, var hans traktater ikke desto mindre gennemsyret af et kristent og ridderideologisk syn. Charny udmærkede sig endvidere ved at kæmpe til døden i slaget ved Poitiers i 1356, mens han beskyttede Johan II og hans fane, til trods for at han kunne have overgivet sig og beholdt livet. Også han synes at have inderliggjort dele af ridderideologien i form af idealet om at kæmpe til døden for sin konge. Det forekommer mig således, at Ambühl i sin læsning af Charny kun har øje for de pragmatisk-realistiske aspekter, men undervurderer de ideologiske elementers indflydelse på den militære praksis.

Dette er dog småting. Samlet set er der tale om et imponerende og uomgængeligt værk af relevans for ikke blot specialister i middelalder og tidligt moderne tid, men for alle historikere, der beskæftiger sig med emnet krigsfangenskab.

Thomas Kristian Heebøll-Holm

JONATHAN ADAMS: *Lessons in Contempt*. Poul Ræff's Translation and Publication in 1516 of Johannes Pfefferkorn's *The Confession of the Jews*. Odense 2013, Syddansk Universitetsforlag. 353 s. 299 kr.

Johannes Pfefferkorn var lidt af et paradoks.¹ Født jøde, dedikerede han sit liv til kampen mod jødedom og jøderne. En tydeligvis ulærd og delvis uvidende mand, der forårsagede en voldsom polemik blandt de ledende intellektuelle i 1500-tallets Europa. En ukendt og uerfaren forfatter, som med sine mange pamfletter og bøger blev en af de første, der effektivt udnyttede trykkekunsten til at påvirke offentligheden. En polemiker, hvis talent var begrænset, og hvis forestillinger var langt fra at være originale, men samtidig en af ophavsmændene til en ny genre inden for antijødisk propaganda. En ubetydelig mand, ikke andet end

1 Denne anmeldelse er først trykt i RAMBAM nr. 22/2013, udgivet af Selskabet for Dansk Jødisk Historie. Historisk Tidsskrifts redaktion takker for tilladelsen til at genpublicere teksten.

en frontfigur for andre kræfter, men som alligevel med jævnlige mellemrum tiltrækker sig historikernes opmærksomhed.

Kort fortalt: I 1509 lykkedes det Johannes Pfefferkorn, en konvertit fra Mähren, at overtale kejser Maximilian 1. til at starte en konfiskationskampagne mod jødernes postbibelske litteratur. I løbet af 1509-10 lykkedes det Pfefferkorn at konfiskere ca. 1500 bøger i Frankfurt og Worms og andre små byer, men så gik kampagnen i stå. Både politik og penge var med til at stoppe konfiskationen. I stedet inviterede kejseren nu fire universiteter og tre eksperter til at give deres mening til kende om jødernes bøger. De fleste anbefalede at konfiskere; de mente, at primært Talmud, men også andre bøger indeholdt kætteri og blasfemi. Men én mand var imod konfiskationen: Den berømte humanist og hebraist Johannes Reuchlin mente, at bøgerne skulle bevares, ikke mindst fordi de var værdifulde for de kristne. Da Pfefferkorn, som var fortørnet over konfiskationskampagnens fiasko, hørte, at Reuchlin anbefalede, at man lod jødernes bøger i fred, skrev han en bog, hvor han kritiserede Reuchlin (og jødernes bøger). Og så begyndte det, man i dag kender som Reuchlin-affæren: En voldsom international polemik blandt de lærde om Reuchlin og mere generelt om humanisternes virke – en polemik, som kun marginalt handlede om jødisk litteratur og viden.

Pfefferkorn var ikke kun manden bag konfiskationsaffæren, han var også forfatter til fire pamfletter, som udkom i årene 1507-09. I dem udviklede han både en omfattende kritik af det jødiske samfund og et reformprogram, som skulle få jøderne til at konvertere. Der er efterhånden udbredt enighed blandt historikere om, at hans pamfletter er overordentlig vigtige og udgør et vendepunkt i den antijødiske litteraturs udvikling. Inden for de seneste år har forskningen atter rettet sig mod Pfefferkorn og Reuchlin-affæren med en ny monografi om Reuchlin og de jødiske bøger (David H. Price: *Johannes Reuchlin and the Campaign to Destroy Jewish Books*, 2010); fornyet fokus på Pfefferkorns etnografiske beskrivelser af jødedom (Yaacov Deutsch: *Judaism in Christian Eyes: Ethnographic Descriptions of Jews and Judaism in Early Modern Europe*, 2012); en oversættelse til engelsk af Pfefferkorns første pamflet (Johannes Pfefferkorn: *The Jews' Mirror*, 2011); og en ny analyse af konfiskationskampagnen (Avner Shamir: *Christian Conceptions of Jewish Books: The Pfefferkorn Affair*, 2011).

Og nu, med Jonathan Adams' *Lessons in Contempt*, foreligger et af de mest grundige og interessante bidrag til denne historiografiske tendens. Kernen i Adams bog er en videnskabelig udgivelse af Poul

Ræffs danske oversættelse fra 1516 af Johannes Pfefferkorns *Libellus de Judaica confessione*, selv en oversættelse af Pfefferkorns *Ich heyss eyn buch-lijn der iuden beicht* (1508). Pfefferkorns pamflet er sandsynligvis den første beskrivelse i tekst og billeder af jødernes nytårs- og Yom Kippur-ritualer, der var rettet mod et kristent publikum. I sin bog supplerer Adams Ræffs oversættelse af Pfefferkorn med en historisk introduktion til Pfefferkorn, en diskussion af Ræffs motiver, en sproglig analyse af Ræffs tekst, forklarende kommentarer til pamfletten, samt den originale latinske tekst og en oversættelse af Ræffs tekst til engelsk. Det er et imponerende stykke sproglig og historisk forskning. Og som om det ikke var nok, giver Adams også læseren en nuanceret gennemgang af referencer til og repræsentationer af jøderne i middelalderlige (mest religiøse) tekster på dansk. Adams viser, at selvom der ikke boede jøder i Danmark før 1600-tallet, var forestillinger om jøderne, mere præcist om de bibelske jøder, udbredte.

Men hvorfor udgive (og oversætte) en tekst, hvis formål, ifølge Adams, var »to inspire outright hatred and contempt« (s. 118)? Svaret er, som Adams meget passende skriver, at Pfefferkorns pamflet var »something of an innovation within Christian anti-Jewish writing« (s. 120). Pfefferkorn var en af dem »who opened a new chapter in the history of anti-Jewish polemics« (s. 118). Interesse for Pfefferkorns forfatterskab er således bundet sammen med det større spørgsmålet om kontinuitet og brud i de kristnes forestillinger om jøder og jødedom. Netop dette aspekt kalder på tre kommentarer.

(a) Som Adams dokumenterer, var forestillinger om jøder i Danmark op til 1500-tallet altid konventionelle og næsten udelukkende negative. Ifølge hvad vi ved om den europæiske, hovedsagelig tyske middelalder, var »jøden« en metafor for ondskab, fjendskab og djævelskab, en stereotype, en imaginær, mytologisk figur. Meget påfaldende er derfor alt det, som *ikke* findes i de danske kilder, eller »notable absences«, som Adams udtrykker det (s. 85). Traditionelle og konventionelle forestillinger såsom beskyldninger om ritualmord, hostieskænding og brøndforgiftning optræder ikke. Man kunne have tilføjet Talmudjøden (dvs. jøden som afviger fra den bibelske lov) og jøden som ågerkarl. Baggrunden var naturligvis, at der ikke fandtes jøder i Danmark. Ikke desto mindre er fraværet betydningsfuldt. »Jøden« i danske tekster var en udvikling af den kristne læsning af det Nye Testamente – en figur som Jeremy Cohen har kaldt »den hermeneutiske jøde« – snarere end en socioøkonomisk størrelse. Man er fristet til at sige, at de høj- og senmiddelalderlige forestillinger om jøder næsten ikke nåede til Danmark.

(b) Hvis Pfefferkorns pamflet var en ny begyndelse, må Ræffs oversættelse have været en revolution i en dansk sammenhæng. I Danmark kendte man så lidt til den jødiske verden, og så kom Pfefferkorn (med hjælp fra Ræff) og »afsløre«, hvordan det egentlig var med jøderne og deres falske, absurde ritualer. Det unikke og fornyende ved Pfefferkorns forfatterskab var ikke kun, at han påstod, at samtidige jøders religion var kættersk, en menneskelig opfindelse, en absurditet, men også at han *viste* sine læsere, med detaljerede beskrivelser og med billeder, at det forholdt sig sådan. Pfefferkorns pamfletter, og mere generelt det, historikere kalder *ethnographies of the Jews* fornyede og intensiverede polemikken mod jøderne ved at afsløre jødernes religion, ceremonier, ritualer, bøger og sprog, og ved at vise, hvordan jøderne i virkeligheden skrev og talte om de kristne. Meget af det Pfefferkorn skrev, kunne findes i tidligere antijødiske skrifter. Men genren var ny: afslørende, beskrivende, »objektiv«. Hovedbudskabet i disse etnografier var foragt (*Lessons in Contempt*, som Adams' titel foreslår), men det er alligevel på sin plads at overveje, om den etnografiske genre ikke også var med til at ændre synet på jøderne, og ikke kun intensiverede had og modstand. Kunne det tænkes, at disse beskrivelser af jødedom, som for det meste var præcise, også var med til at udbrede en mere reel opfattelse af jødernes liv? At etnografiske værker vakte nysgerrighed? At de afmystificerede tidligere forestillinger om jøderne? At etnografi i lighed med »kristen hebraisme« (kristen interesse for jødisk viden) var et komplekst fænomen, som ikke kan koges ned til et (fortsat) negativt syn på jøderne?

(c) 1500-tallet var vidne til en ny antijødisk diskurs. Denne kan identificeres i en etnografisk genre, kristen hebraisme, og, ifølge Adams, i en slags »race theory« (s. 115), som knyttede den middelalderlige anti-judaisme sammen med moderne antisemitisme. Johannes Reuchlin, Johannes Pfefferkorn, Martin Luther og andre udtrykte sig om jøderne på en sådan måde, at jødedom kunne forstås som en uforanderlig menneskelig karakteristisk og ikke kun som en religion. Man troede ikke mere på, at det var muligt for jøderne at ændre sig. Selv efter dåben var den konverterede jøde stadig jøde. Foragt for konverterede jøder (mest tydelig hos Erasmus) og pessimisme angående muligheden for at omvende jøderne (mest tydelig hos Luther) er uden tvivl markante kendetegn i polemikken mod jøderne i 1500-tallet. Men håb for, tro på og planer for konvertering af jøder var også typiske for tiden. Man skal huske, at selv for Martin Luther, måske netop for Martin Luther, og i modsætning til den moderne racistiske antisemitisme, var jøder,

der virkelig konverterede, velkomne i det kristne samfund. Mere end så mange andre gav Luther udtryk for et uforsonligt had til jøder og jødedom, men hans syn på jøderne var delvis et resultat af, at jøderne ikke ville konvertere. Det skyldtes ikke, at han anså dem for af naturen uforanderlige.

Der var noget ambivalent ved 1500-tallets antijødiske diskurs. Der var noget ambivalent ved Pfefferkorns forhold til jøderne. Det bedste, vi kan gøre for at forstå ham, er måske at læse hans pamfletter. Takket være Adams' bog er det nu muligt at læse Pfefferkorn i både dansk, engelsk og latinsk version.

Avner Shamir

POUL GRINDER-HANSEN: Frederik 2. Danmarks renæssancekonger. København 2013, Gyldendal. 352 s. 300 kr.

Frederik 2. har længe i den almindelige historiebevidsthed stået i skyggen af sin berømte søn, Christian 4., hvis *Egenhændige Breve* i otte tykke bind begyndte at udkomme allerede i 1887, således at alle interesserede kunne få et godt indtryk af kongens private tanker og synspunkter.

Der er ikke bevaret ret mange egenhændige breve fra Frederik 2., og de, der findes, er oftest nærmest ulæselige. Først i 1956 stillede Victor Hermansen i *Medicinsk Forum* diagnosen, at kongen simpelthen var ordblind. Uden at kende begrebet erkendte Frederik selv, at han var dårlig til at skrive, hvorfor han foretrak at diktere sine breve til en skriver. Disse breve viser til gengæld, at kongen var god til at udtrykke sig skriftligt. Et godt eksempel på kongens manglende skrivekunst gav Erik Arup allerede i 1932 i sin *Danmarks Historie* bd. 2. (1932) s. 558, hvor han fotografisk gengav fire linjer af et egenhændigt brev fra Frederik 2. med talrige stavfejl og en ejendommelig blanding af dansk og tysk, uden i øvrigt at kommentere det.

Det negative billede af Frederik 2. blev grundlagt af kulturhistorikeren Troels-Lund i hans biografi af Peder Oxe fra 1906, der efter hans mening reddede Danmark på afgrundens rand mod den dumdristige unge konge og hans tyske krigsgale officerer.

Billedet blev videreført af Arup, der på det nævnte sted skrev: »Han var robust og brutal, saa opfarende og grov i sin hele væremåde, at det var paafaldende endog for hans samtid. Hans hang til overvurdering af sig selv og undervurdering af alle andre var et dybt karaktertræk hos ham, der gjorde ham højst uelskværdig.«